

109
veg

Mario Vegetti

Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

 ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Π. ΤΡΑΥΛΟΣ

Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας

Τίτλος πρωτοτύπου:

Filosofia Antica

Copyright © Zanichelli editore S.p.A., Bologna

Για την ελληνική γλώσσα:

Copyright © Εκδοτικός Οίκος Π. ΤΡΑΥΛΟΣ

ISBN: 960-7990-25-0

Πρώτη έκδοση: Ιούνιος 2000

Επανεκδόσεις: 2002, 2003

Μετάφραση, επιστημονική επιμέλεια: Γιάννης Α. Δημητρακόπουλος

Γλωσσική επιμέλεια, διορθώσεις δοκιμίων: Ελένη Κεχαγιόγλου

Σελιδοποίηση: Εκδοτικός Οίκος Π. ΤΡΑΥΛΟΣ

Φιλμς: Γιώργος Κεραμάς

Κεντρική Διάθεση

Εκδοτικός Οίκος Π. ΤΡΑΥΛΟΣ

Καλλιδρομίου 54α, 11473 ΑΘΗΝΑ

Τηλ.: 210 38 14 410 - 210 38 13 591 Fax: 210 38 28 174

Διεύθυνση στο διαδίκτυο: www.travlos.gr e-mail: travl@acci.gr

*“Γράμματα” και
“στοιχεία”*

ματα του αλφαβήτου. Όπως τα γράμματα του αλφαβήτου μπορούν να συνθέσουν έναν απεριόριστο αριθμό προτάσεων με σημασία, έτσι και τα στοιχεία απαρτίζουν έναν απεριόριστο αριθμό κόσμων (ας θυμηθούμε τον Δημόκριτο) για τους οπαδούς του Αναξαγόρα και για τον Δημόκριτο, η σύνθεση των στοιχείων σε τάξη ήταν έργο του ανθρώπου και σ' αυτό ακριβώς το σημείο αφορούσε η πρόοδος.

Το ρεύμα, όμως, που ευνοούσε τη στοιχειώδη βαθμίδα εκπαίδευσης παρέμεινε πάντοτε μειοψηφία στην ελληνική πόλη, ακόμη και στη μεγαλύτερή της άνθηση. Η τεχνική επεξεργασία της συσσωρευμένης γνώσης και η χρήση της παρέμειναν, όπως είδαμε, περιορισμένες. Η ικανότητα της γραφής και της ανάγνωσης χρησιμοποιήθηκε κυρίως για τις ανάγκες που επέβαλλε το επίπεδο των πολιτικών σχέσεων: για την ανάγνωση των νόμων και των πολιτικών αποφάσεων, για την κατανόηση, την ανάλυση και τη σύγκριση των διάφορων πολιτικών θέσεων (το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα γράφονται και κυκλοφορούν πολυάριθμα σύντομα έργα ιδεολογικής-πολιτικής κριτικής). Η ανανεωτική δύναμη της εξάπλωσης του αλφαριθμητισμού απορροφήθηκε, λοιπόν, εκ νέου και δημιουργήθηκε μία διάκριση που, αργότερα, έγινε κλασική: μεταξύ στοιχειώδους ή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην οποία διδάσκονται τα υλικά, ακατέργαστα και ουδέτερα συστατικά της γνώσης και η οποία απευθύνεται, κατ' αρχήν, ισότιμα σε όλους, πολίτες, δούλους και μέτοικους, άνδρες και γυναίκες, και ανώτερης ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία απευθύνεται μόνο στους πολίτες (ιδιαίτερα στην άρχουσα τάξη) και στην οποία διδάσκεται η σοφία εκείνη που καλείται να λειτουργήσει ως δύναμη συνοχής του κοινωνικού σώματος.

*Πρωτοβάθμια και
ανώτερη
εκπαίδευση*

*Τα δύο επίπεδα
των δασκάλων:
δάσκαλοι και
σοφιστές*

Σε αυτή τη διαβάθμιση αντιστοιχούσαν η διαφορετική κοινωνική προέλευση των δασκάλων των δύο βαθμίδων και η διαφορετική φήμη τους. Όλοι οι δάσκαλοι θεωρούνταν υποδεέστεροι των πολιτών, επειδή προσέφεραν τις υπηρεσίες τους επ' αμοιβή, ενώ οι πολίτες ήταν αυτοί που αποφάσιζαν σχετικά με τη χρήση της υπηρεσίας αυτής. Για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η τάση ήταν να καταφεύγουν σχεδόν πάντοτε στους δούλους, η αμοιβή των οποίων δεν ήταν τίποτε περισσότερο από την παροχή των προς το ζην, ενώ οι επαγγελματίες παιδαγωγοί (σχεδόν όλοι τους μέτοικοι) στην κοινωνική τους ζωή συχνά έχαιραν μεγάλης φήμης, αποκαλούνταν “σοφιστές” και η διδασκαλία τους θεωρείτο εξαιρετικά χρήσιμη για την πολιτική επιτυχία τόσο, που κατάφεραν, κυρίως στις αρχές, να αμείβονται για τα μαθήματά τους με υπέρογκα ποσά.

και η διαλεκτική. Η ρητορική τους ακολουθούσε το παράδειγμα της ποιητικής παράδοσης: αρνούμενοι, από τη μια, την αλήθεια και την εγκυρότητα της ποιητικής σοφίας, εντόπιζαν, από την άλλη, τη δύναμη της πειθούς στα υφολογικά και ρυθμικά χαρακτηριστικά και δίδασκαν τη μεταφορά τους στους πολιτικούς λόγους, έτσι ώστε να πετυχαίνουν και αυτοί την πλήρη και άνευ όρων συνασθηματική συναίνεση που πετύχαιναν οι ποιητικές συνθέσεις. Πιο σημαντική ήταν η διδασκαλία της διαλεκτικής, δηλαδή της τεχνικής συζήτησης επί οποιασδήποτε θέσης. Οι Σοφιστές μάθαιναν τους νέους να υποστηρίζουν τόσο μια θέση όσο και την αντίθετή της. Σε αυτή την πρακτική λάνθανε η άρνησή τους να τοποθετηθούν υπέρ της μιας ή της άλλης θέσης και, φυσικά, η άρνησή τους να αναγνωρίσουν αξία στην παραδοσιακή γνώση. Όσον αφορά στο ζήτημα του ιδεολογικού προσανατολισμού των μαθητών τους μέσα σε ένα πνευματικό περιβάλλον πολύ ρευστό, οι Σοφιστές απλά τους ασκούσαν να εντοπίζουν σε διάφορους λόγους και κείμενα τους “κοινούς τόπους”, δηλαδή τις απλές εκείνες ιδέες που ήταν παρούσες λίγο πολύ παντού και, επομένως, ήσαν ευρέως διαδεδομένες, “τόπους”, τους οποίους θα έπρεπε να χρησιμοποιούν ως βάση για τη συγκρότηση πειστικών επιχειρημάτων. Έτσι, το επίπεδο των κοινών τόπων, που καθ' εαυτούς δεν ήσαν ούτε αληθείς ούτε ψευδείς, αποτέλεσε σταδιακά ένα είδος γενικής μήτρας των λόγων που εκφωνούνταν στην αγορά, ένα χώρο επεξεργασίας των στρατηγικών που ακολουθούσε όποιος εκφωνούσε λόγους ενώπιον της λαϊκής συνέλευσης ή της Βουλής.

*Εκπαίδευση στον
διάλογο: ρητορική
και διαλεκτική*

6.3. Γλώσσα, επικοινωνία και αλήθεια

Είδαμε ήδη ότι η προσοχή των Σοφιστών στρεφόταν στη γλώσσα, ως το ουσιώδες όργανο της πολιτικής επικοινωνίας, κυρίως όσον αφορά στην πειστική, τη ρητορική πλευρά της. Αυτή η στάση ενέχει δύο θέσεις αμεσότερα φιλοσοφικής υφής, τις οποίες πρέπει να εξετάσουμε. Η πρώτη θέση υποστηρίζει την ουδετερότητα της γλώσσας ως προς τους σκοπούς και τις αξίες η δεύτερη συνεπάγεται την απαγκίστρωση της ίδιας της γλώσσας από το πρόβλημα της αλήθειας και της γνώσης. Και οι δύο θέσεις είναι επίτευγμα κυρίως του Πρωταγόρα και του Γοργία. Όσον αφορά στην πρώτη, ο Γοργίας επιμένει στη δύναμη της γλώσσας ως οργάνου πειθούς, ικανού να ωθήσει το άτομο και το λαό να συμπεριφερθούν όπως επιθυμεί ο ομιλητής: να υποστηρίξουν ή να απορρίψουν μια θέση κ.ο.κ. Αλλά, όπως κάθε όργανο, έτσι και η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για καλό είτε για κακό σκοπό: οι σκοποί εξαρτώνται από τον ομιλητή (τον πολιτικό, τον δικη-

γόρο) και όχι από το όργανο καθ' εαυτό, το οποίο παραμένει αδιάφορο και ουδέτερο ως προς τα ηθικά ζητήματα. Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να ερμηνεύσουμε τη θέση του Πρωταγόρα, ο οποίος ισχυριζόταν πως ήταν ικανός (όπως, εξάλλου, όλοι οι Σοφιστές) «τόν ἤτιτω λόγον κρείττω ποιεῖν»: «να καταστήσει το ανίσχυρο επιχείρημα ισχυρό». Τον ισχυρισμό αυτό, όσοι ήταν προσκολλημένοι στην παραδοσιακή ηθική τον ερμήνευαν σα να σημαίνει: «σε μια συζήτηση ενισχύω την κακή, την εσφαλμένη άποψη». Στην πραγματικότητα, όμως, δηλώνει απλώς την ικανότητα του Σοφιστή, δηλαδή του κατόχου της τέχνης των μέσων επικοινωνίας, να καταστήσει τελεσφόρα αυτά τα μέσα, αφήνοντας σε όσους τα χρησιμοποιούν την απόφαση για τον ηθικό προορισμό τους.

*Ουδετερότητα της
γλώσσας ως προς
την αλήθεια στον
Γοργία και τον
Πρωταγόρα*

Ακόμη μεγαλύτερης σημασίας είναι η θέση σχετικά με την ουδετερότητα της γλώσσας ως προς το ζήτημα της αλήθειας. Όπως είναι γνωστό, η γλώσσα είχε, για στοχαστές σαν τον Παρμενίδη και τον Ηράκλειτο, μια δική της δύναμη να αποκαλύπτει άμεσα την αλήθεια. Η πίστη σε αυτή τη δύναμη προερχόταν από την προφητική και χρησμοδοτική χρήση της, δηλαδή από τη χρήση της από τον ιερέα στο ναό. Μετατοπισμένη τώρα στον πολιτικό χώρο της πόλης, η γλώσσα φαίνεται αντιθέτως στους Σοφιστές εντελώς ουδέτερη σε σχέση με την αλήθεια και το ψεύδος, όπως ουδέτερη είναι και σε σχέση με το καλό ή το κακό.

Τη θέση αυτή δικαιώνουν ο Γοργίας και ο Πρωταγόρας, ο καθένας με διαφορετικούς τρόπους. Ο Γοργίας αρνείται προγραμματικά ότι υπάρχει το ελαστικό *δν* αλλά ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι υπάρχουν κάποιοι τύποι ύπαρξης του πραγματικού, η ανθρώπινη γνώση, προσκολλημένη καθώς είναι στο φαίνεσθαι, δεν μπορεί να τους εντοπίσει· τέλος, το σπουδαιότερο, η γλώσσα μας δεν είναι δομικά ικανή να εκφράσει και να μεταδώσει την εξωτερική σε εμάς πραγματικότητα.

«Το μέσο με το οποίο αναφερόμαστε στην πραγματικότητα», γράφει ο Γοργίας, «είναι η λέξη. Όμως, η λέξη δεν συμπίπτει με τα πράγματα, που έχουν πραγματική ύπαρξη. Αρα μεταδίδουμε στους άλλους όχι τα πράγματα, που υπάρχουν, αλλά τη λέξη, που είναι κάτι άλλο από την πραγματικότητα». Έτσι, ο Γοργίας έφθασε στην απόρριψη, στη λύση της συνέχειας μεταξύ γλωσσικού σημείου και σημασιόμενου· το συμπέρασμα, που ο ίδιος εξήγαγε, ήταν ότι η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων πραγματοποιείται εξολοκλήρου στο επίπεδο των σημείων και ότι είναι αφελές να πιστεύουμε ότι, χρησιμοποιώντας λέξεις, αναφερόμαστε όντως στα «πράγματα» που αυτές σημαίνουν.

Όσον αφορά στον Πρωταγόρα, αυτός δεν αντιμετώπισε άμεσα το ζήτη-

μα της πραγματικότητας, αλλά έθεσε υπό αμφισβήτηση τη δυνατότητα μιας απόλυτης και αντικειμενικής γνώσης της. «Χρημάτων πάντων μέτρον ἄνθρωπος», έλεγε, αναφερόμενος στο καθέκαστον άτομο, «τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν». Αυτό σήμαινε ότι καμία γνωστική διαδικασία δεν φθάνει στην αντικειμενική φύση των πραγμάτων, ούτε αντιπροσωπεύει μία αλήθεια απόλυτη, που να ισχύει για όλους. Η γνώση καθορίζεται πάντα από το υποκείμενο που αντιλαμβάνεται και σκέπτεται· δεν υπάρχουν γενικά κριτήρια που να επιτρέπουν τη διάκριση της αλήθειας από την πλάνη των υποκειμενικών γνώσεων.

Ο Πρωταγόρας συμπεραίνει ότι «δεν είναι δυνατό να πούμε κάτι ψευδές»· κάθε λόγος αντιστοιχεί σε μια υποκειμενική εμπειρία, που είναι από πλευράς αλήθειας ισοδύναμη με όλες τις άλλες.

Το γενικό συμπέρασμα απ' όλα αυτά είναι κοινό για τον Πρωταγόρα και τον Γοργία: η ουδετερότητα της γλώσσας ως προς το ζήτημα της αλήθειας. Κινούμενος εξολοκλήρου στο χώρο της γνώμης, της υποκειμενικότητας, της επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων και όχι της σχέσης ανθρώπου και πραγματικότητας, ο λόγος δεν μπορεί να κληθεί να απαντήσει ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου για την απόλυτη αλήθεια. Οι μεμονωμένοι λόγοι δεν μπορούν, επομένως, να μετρηθούν ως προς την αλήθεια τους, παρά μόνο ως προς την εσωτερική ορθότητά τους και την ικανότητά τους να πείσουν και, συνεπώς, να βοηθήσουν τον ομιλητή να πετύχει τους σκοπούς του. Με αυτή την έννοια, ακόμη και οι λόγοι του επιστήμονα, που εκφέρονται με την αξίωση ότι αποκαλύπτουν οριστική αλήθεια, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ρητορικές προτάσεις λιγότερο ή περισσότερο ισχυρές, ανάλογα με την ικανότητα αυτού που τις εκφωνεί.

Όλα αυτά άνοιγαν το δρόμο όχι μόνο για μια απροκατάληπτη θεωρητική εξέταση και χρήση της ρητορικής, αλλά και για μια μελέτη των εσωτερικών τύπων της γλώσσας, που τώρα εξετάζονται καθ' εαυτούς, δηλαδή ανεξάρτητα από κάθε εξωτερικό σημείο αναφοράς. Έτσι, ο Πρωταγόρας, επεξεργαζόμενος τη γραπτή γλώσσα, ανέπτυξε μία δική του *ὀρθοέπειαν* (ορθότητα του λόγου), με την οποία προσπαθούσε να βάλει σε τάξη τους τύπους μιας γλώσσας που περνούσε από μία κυρίαρχη προφορική φάση σε μία κυρίαρχη γραπτή. Η *ὀρθοέπεια* του Πρωταγόρα δεν ήταν παρά μια στοιχειώδης γραμματική (γέννη, συντακτικό, χρόνοι των ρημάτων κ.τ.λ.). Σε αυτήν πρέπει να αναγνωρίσουμε την πρώτη συστηματική έρευνα πάνω στη γλώσσα νοούμενη ως σώμα αυτόνομο και προικισμένο με δικούς του κανόνες, που είναι εξολοκλήρου ανεξάρτητοι από τη χρήση τους και από τα «πράγματα» τα οποία καλείται να σημάνει. Η φιλοσοφική σπουδαιότητα αυτής της αναζήτησης είναι φανερή: αρκεί να σκεφθούμε τις άμεσες συνέ-

*Υποκειμενικότητα
της γνώσης κατά
Πρωταγόρα*

*Μελέτη των
δομών της
γλώσσας στον
Πρωταγόρα και
τον Πρόδικο*

πεις που είχε για τον Παρμενίδη η ανάλυση του ρήματος *εἰμί* για τη δομή της πραγματικότητας. Μετά την αναγνώριση, εκ μέρους των Σοφιστών, της ανεξαρτησίας της γλώσσας από την πραγματικότητα, το σκεπτικό του Παρμενίδη δεν είχε καν νόημα.

Στην ίδια γραμμή με τον Πρωταγόρα εκινείτο ένας άλλος σημαντικός Σοφιστής, ο *Πρόδικος*, στον οποίο οφείλονται οι πρώτες έρευνες επί της ετυμολογίας των ονομάτων. Η μελέτη της εσωτερικής ιστορίας των λέξεων, των σχέσεων παραγωγής και συγγενειάς τους, σήμαινε την ενίσχυση της αυτονομίας τους σε σχέση με την εξωτερική πραγματικότητα. Αποδεικνύεται, κοντολογίς, ότι η γλώσσα έχει τη δική της ζωή, που δεν πηγάζει ούτε από τα "πράγματα" ούτε από το πώς τη χρησιμοποιεί κάθε φορά ο ομιλητής, αλλά από ένα σύνολο στοιχείων και κανόνων, των οποίων η φύση έπρεπε να ανιχνευθεί.

Με αυτό το είδος ανάλυσης, ο Πρωταγόρας και ο Πρόδικος, εκτός από μια καλύτερη θεωρητική γνώση των γλωσσικών φαινομένων, ήθελαν να πετύχουν κάτι καθαρά πρακτικό: να διατυπώσουν τους όρους για μια ορθότερη χρήση της γλώσσας, που θα εξάλειφε τις ομωνυμίες και τις αμφισημίες και, επομένως, θα επέτρεπε μορφές κοινωνικής επικοινωνίας σαφέστερες, που δεν θα άφηναν πολλά περιθώρια για συγχύσεις και παρεξηγήσεις. Με άλλα λόγια, όσον αφορά στην "ορθότητα" της γλώσσας, η γλωσσική έρευνα των Σοφιστών, εκτός από τη ρητορική της διάσταση, είχε ως επιπόσθετο σημείο αναφοράς την πόλη και το κοινωνικό πλαίσιο της επικοινωνίας.

6.4. Η φύση, οι νόμοι και οι αξίες

Έξω από το καθαρά ρητορικό-γλωσσικό πεδίο, οι Σοφιστές έπρεπε να αναμετρηθούν με το σύνολο των πολιτιστικών και ηθικών προβλημάτων

ΠΡΟΔΙΚΟΣ: Γεννήθηκε στην Κω, γύρω στο 465 π.Χ. Υπήρξε πολλές φορές πρέσβης στην Αθήνα, όπου παρέδιδε επανεπιτημένως μαθήματα. Έγραψε ένα έργο, υπό τον τίτλο *Ψοαί*, από το οποίο έχουν σωθεί λίγα συντομα αποσπάσματα. Υποστήριξε ότι οι αρχαίοι είχαν θεοποιήσει τα ωφέλιμα πράγματα (π.χ. το ψωμί, το νερό κ.τ.λ.) και άσους ανθρώπους είχαν κάνει χρήσιμες εφευρέσεις: αυτή ήταν η προέλευση της θρησκείας. Απέδιδε μεγάλη σπουδαιότητα στην ακριβή οροθέτηση των σημασιών των συγγενών λέξεων, με σκοπό να αυξήσει την αποτελεσματικότητα της ρητορικής τέχνης.

που τους έθετε η εμπειρία της ζωής τους μέσα στην πόλη. Ιδιαίτερα απαιρήτητη ήταν η αντιμετώπιση ζητημάτων που ανήκαν στον παραδοσιακό πνευματικό πολιτισμό: της θρησκείας και των ηθικών αξιών, δηλαδή των σκοπών που προσανατόλιζαν την πολιτική δράση. Σχετικά με το πρώτο, ο Πρωταγόρας δεν έχει δισταγμούς: «*Περί μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὐδ' ὡς εἰσὶν, οὐδ' ὡς οὐκ εἰσὶν, οὐδ' ὅποιοι τινὲς εἰσὶν ἰδέαν πολλὰ γὰρ τὰ καλύοντα εἰδέναι, ἢ τ' ἀδηλόγης καὶ βραχυῶν ὃ βίος τοῦ ἀνθρώπου*» («Για τους θεούς δεν μπορώ να ξέρω ούτε ότι υπάρχουν ούτε ότι δεν υπάρχουν ούτε ποια είναι η μορφή τους: διότι πολλά είναι αυτά που μας εμποδίζουν να μάθουμε, η ασάφεια του ζητήματος και η συντομία της ανθρώπινης ζωής»). Όπως δεν υπάρχει αντικειμενική και απόλυτη γνώση της πραγματικότητας, έτσι δεν μπορεί να υπάρξει τέτοια γνώση για το ζήτημα των θεών: μία θεολογία νοούμενη ως βέβαιη και οριστική επιστήμη περί του θείου είναι για τον Πρωταγόρα αδιανόητη. Μπορούμε να έχουμε υποκειμενικές γνώμες περί των θεών: και, μέσα στο πλαίσιο της υποκειμενικότητάς τους, είναι όλες έγκυρες.

Από αυτή την γνωστικιστική θέση του Πρωταγόρα άντλησε ακραία συμπεράσματα σχετικά με την πολιτική ο *Κριτίας*, θεός του Πλάτωνα. Ο Κριτίας δεν ήταν Σοφιστής με την πραγματική σημασία της λέξης: όντας ευγενής και ισχυρός Αθηναίος πολίτης, δεν ασκούσε το επάγγελμα του δασκάλου της ρητορικής. Απεναντίας, μόλις κατέλαβε την εξουσία με το αριστοκρατικό αντιδημοκρατικό πραξικόπημα του 404 (που οδήγησε στην επιβολή του καθεστώτος των Τριάκοντα Τυράννων), ο Κριτίας απαγόρευσε τη δραστηριότητα των Σοφιστών στην Αθήνα, θεωρώντας την επικίνδυνη για την ολιγαρχική εξουσία, που ο ίδιος προσπαθούσε να επιβάλει στην πόλη. Όμως, ο πνευματικός του ορίζοντας κυριαρχείται από σοφι-

Ο θρησκευτικός
αγνωστικισμός του
Πρωταγόρα και
του Κριτία

ΚΡΙΤΙΑΣ: Πρώτος εγγετέλος της μητέρας του Πλάτωνα: γεννήθηκε στην Αθήνα, γύρω στο 460 π.Χ. Υπήρξε ο κυριος εκπρόσωπος της ασιάλακτης πτέρυγας της αριστοκρατικής παράταξης. Μετά την ήττα της Αθήνας στον Πελοποννησιακό πόλεμο (404) τον βρήκαμε ανάμεσα στους "Τριάκοντα Τυράννους". Η ολιγαρχική αυτή εξουσία προσπάθησε, με τη βοήθεια της Σπάρτης, να επαναφέρει τις αρχαίες δομές της αριστοκρατικής πόλης-κράτους, χρησιμοποιώντας πολύ βίαιες μεθόδους: κατά τη διάρκεια της σύντομης εξουσίας του Κριτία σκοτώθηκαν περίπου χίλιοι πεντακόσιοι πολίτικοί του αντίπαλοι. Ο ίδιος σκοτώθηκε σε ένοπλη σύγκρουση με τους δημοκρατικούς, το 403. Έγραψε ποιητικές συνθέσεις, τραγωδίες και πεζά έργα, μεταξύ των οποίων οι *Πολιτεία*, οι *Αφορισμοί* και οι *Όμιλίες*.